

*Марченко А.О.*

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

**Цілеспрямованість як чинник формування автобіографічної пам'яті**

Сучасний стан справ у дослідженнях автобіографічної пам'яті можна охарактеризувати як односторонність. Основна увага дослідників прикута до того, як і під дією яких чинників відбувається реконструкція спогадів, вивчається лише процес відтворення автобіографічних спогадів. Проте, самим парадоксальним чином за межами аналізу автобіографічної пам'яті опинилися інші три про-

цеси пам'яті: запам'ятання, збереження та забування. Феномени пам'яті розглядаються окремо один від одного без спроб підвести їх під одну концептуальну ідею. На наш погляд цією ідеєю є інтенціональна (футурогенна) теорія пам'яті Г.К. Середи, та її логічний розвиток — теорія індивідуального досвіду О.М. Лактіонова.

Основна думка теорії Г.К. Середи: пам'ять повинна аналізуватися не як продукт певної дії, а як умова здійснення наступного дії. Психологічний механізм пам'яті має пояснюватися і розумітися виходячи з того, що має бути, а не з того, що було. Грунтуючись на дослідженнях мимовільної пам'яті П.І. Зінченка, який показав, що найбільш продуктивно запам'ятовується те, що входить в зміст основної мети дії суб'єкта, Г.К. Середа розвинув ці ідеї і запропонував екстраполювати ці результати на всю пам'ять людини: «будь-яка діяльність передбачає своєрідну селекцію матеріалу, що складається у виділенні «цільових» компонентів його змісту і відволіканні від усіх інших сторін. У результаті такої виборчої взаємодії суб'єкта з матеріалом тільки певна частина його змісту вибудовується в процесі діяльності в деяку «червону лінію» цілей, що реалізують її провідний мотив. Саме ця частина матеріалу і запам'ятовується найбільш продуктивно». Виходячи з вищесказаного, Г.К. Середа розглядає пам'ять як продукт цілеспрямованої предметної діяльності.

Відбір матеріалу, який необхідно зберегти в пам'яті, задається мотиваційно-смысловими установками на майбутнє, тобто обумовлений майбутнім. У той же час, без визначення цінностей, якими володіє особистість, без визначення структури цих цінностей, їх ваги, неможливо пояснити і зрозуміти рушійні сили поведінки людини.

У нашому дослідженні, окрім методів вивчення автобіографічної пам'яті, ми використовували тест СЖО, який вивчає джерела, з яких людина може черпати сенс свого життя — смисложиттєві орієнтації.

Найбільш важливим результатом ми вважаємо зв'язок показники першої субшкали тесту СЖО («цілі в житті») з сумою слів у відповідях на питання «Навіщо?» і «Чому?» в описах подій особистого минулого респондентів (кореляція г Спірмена = 0,679,  $p = 0,04$ ). (Варто зазначити, що ми виключили можливість впливу культурного та освітнього рівня на кількість слів-описів — не було знайдено вищесказаного зв'язку з позиції відмінностей у зв'язку з освітою та соціальним статусом.)

За допомогою кластерного аналізу нам вдалося виділити чотири групи респондентів у зв'язку з показником субшкали «цілі в житті»:

Група 1 (показник за шкалою «цілі в житті» від 6 до 14 балів). Для цієї групи характерна практично повна відсутність описів у відповідях на питання «Навіщо?» і «Чому?» відносно подій минулого.

Група 2 (показник за шкалою «цілі в житті» від 15 до 23 балів). У цій групі респонденти, як правило, за рідкісним винятком, дають короткі формальні

відповіді («так треба було», «прийшов час», «складно пояснити»). Для приблизно 20%-30% подій відсутні відповіді на питання «Навіщо?» та «Чому?»

Група 3 (показник за шкалою «цілі в житті» від 24 до 34 балів). Для цієї групи кількість подій, які не були б описані хоча б за одним питанням, складає менше 10%. Формальних відповідей менше 25%. Значна частина подій має опис, що дає в загальній мірі зрозуміти про причини і наслідки подій.

Група 4 (показник за шкалою «цілі в житті» від 35 до 39 балів). Для цієї групи характерне практично повна відсутність подій, за яким не дано опису або дані формальні відповіді. Характерна наявність осіб з понад 40% подій яких у відповідях на запитання «Навіщо?» та «Чому?» є деталі прямо не вказані безпосередньо в описі подій (тобто у відповідях «Хто?», «Що зроби?», «Де?» і «Коли?») і які є самостійними подіями зі своїми суб'єктами та об'єктами.

Аналізуючи отримані дані, ми вважаємо доведеним зв'язок ціннісного конструкта «мета в житті» з якістю опису подій у нашому дослідженні: чим більше властиві життю суб'єкта «свідомість, спрямованість і часова перспектива», тим простіше суб'єкт вербалізує опис цих подій, тим більше в його описі подробиць, тим зрозуміліше для нього причинно-наслідкові зв'язки цих подій.

Цілеспрямованість, як риса особистості, на наш погляд, передбачає якусь активну спрямованість суб'єкта на певний результат діяльності. А це, у свою чергу, припускає, що суб'єкт представляє чого він хоче, де це знаходиться, і як цього досягти. Звертаючись до ідеї П.І. Зінченко про те, що найбільш продуктивно запам'ятовується зміст основної мети дії суб'єкта, можна сказати, що цілеспрямованість передбачає усвідомлення життєвого шляху, його цілей і завдань. А це має прямий вплив на автобіографічну пам'ять, що зберігає важливу інформацію для досягнення цих цілей.

Рефлексуєючи свою діяльність, своє місце в соціальних відносинах, визначаючи свої цілі і завдання, суб'єкт, по-перше, повинен зв'язатися зі своїм минулим досвідом, надаючи тим чи іншим подіям нового змісту, а, по-друге, має ставити нові цілі і завдання, які мотивують автобіографічну пам'ять командою «запам'ятовуй це». Звідси, чим більш цілеспрямованою є людина, тим частіше і глибше вона повинна рефлексувати свою діяльність, зв'язуючи власні програми з навколишньою дійсністю, тим більш розгорнутим буде зміст автобіографічної пам'яті. Це показують чотири групи, виділені нами.

Безумовно, вкрай складно підтвердити точний причинно-наслідковий зв'язок між такими взаємообумовленими явищами як цілеспрямованість і автобіографічна пам'ять, проте розгляд цього зв'язку з позиції інтенціонального підходу, дуже добре вписується в загальну концептуальну картину, що розробляється нами. Цілеспрямованість, як комплексна характеристика тих факторів, які визначають автобіографічну пам'ять, здається нам дуже продуктивним і перспективним дослідницьким конструктом.